

Стражнікова І.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки імені Б.Ступарика
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ІСТОРІОГРАФІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються різні погляди на періодизацію педагогічної науки України на основі сучасних досліджень та обґрунтовується періодизація даного процесу у Західному регіоні України.

Аннотация. В статье рассматриваются разные взгляды на периодизацию педагогической науки Украины на основе современных исследований и обосновывается периодизация данного процесса в Западном регионе Украины.

Sammary. In the article different looks are examined to the division into periods of pedagogical science of Ukraine on the basis of modern researches and a division into periods of this process is grounded in the Western region of Ukraine.

Постановка проблеми. «Становим хребтом» кожного історико-педагогічних, як й історіографічних досліджень є періодизація, що визначає їхні базові змістові контури. Це одна з найскладніших проблем методологічного порядку, котра вимагає досконалого знання про об'єкт дослідження, розуміння загальноісторичного процесу та оперування різними дослідними технологіями. Суть створення періодизації полягає у науково-обґрунтованому поділі досліджуваного періоду за певними критеріями на окремі «відрізки» - періоди, які б органічно, послідовно відображали його внутрішню еволюцію, зумовлену як суспільними (політичними, соціальними, освітніми, ін.) реаліями, так і логіку самого пізнавального процесу. Періодизація - це складна абстракція, багатовимірний конструкт, створений

вченим, що відображає його бачення історико-педагогічного процесу та є продуктом власних наукових рефлексій.

Існує розуміння, що періодизація історії педагогіки та періодизація історіографії педагогічної науки - це відмінні лінійні процеси, які у першому випадку відображають, маркують розвиток освіти й виховання, а в другому - нагромадження наукових знань і поступ самої науки. Тому **метою статті** є обґрунтування взаємообумовленості цих двох процесів.

Виклад основного матеріалу. У теоретико-методологічному плані цікавою і повчальною є запропонована О.Сухомлинською [5, с. 47-66; 6 та ін.] пояснювальна модель періодизації розвитку української педагогічної думки, яка базується на культурно-антропологічному і цивілізаційному підходах та передбачає з'ясування низки притаманних їй характеристик і домінант. Шість визначених ученою періодів (від Київської Русі до 1991 р.) обґрунтовують положення про «геометричну прогресію хронології»: чим далі у часі розташовані події та факти, тим більший період вони охоплюють. При створенні періодизації розвитку історико-педагогічної науки Н.Гупан [1; 2, с. 17-25] виходив зі змін у суспільному житті України в ХХ ст. та змісту, методології, підходів до вивчення педагогічних явищ на різних етапах її розвитку. Вчений активно спирається на доробок історичної науки, як, до речі, свого часу і радянські науковці.

Розроблені цими вченими періодизації частково перетинаються з досліджуванним нами періодом розвитку історико-педагогічних знань у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст., а також важливі для осмислення їх ретроспективи. Згідно з поглядами Н.Гупана у другій половині ХІХ ст. відбулося становлення історії педагогіки як галузі наукового знання, що вивчає розвиток виховання, освіти та педагогічних теорій. На межі ХІХ – ХХ ст. активізувалася її розробка як цілісної системи теоретичних знань, що осмислює витоки і шляхи пройдені педагогікою. У 20-50-х рр. ХХ ст. історико-педагогічна наука долала періоди «ігнорування», складних перипетій і крайньої ідеологізації, доки у 60-х - першій половині 70-х рр. відбулася її активізація під

впливом часткової демократизації суспільного життя. Але її поступ у цей час учений визначає як «екстенсивний»: попри розширення фактографічної бази, тематики і географії студій, не відбулося поглиблення сутнісного аналізу педагогічних процесів і явищ. Такі позитивні зрушення нівелював період застою другої половини 1970-х - 1980-х рр., коли у суспільних науках відбулося повернення до схеми розуміння історичного процесу. Лише за сучасного періоду, розпочалися «якісні зрушення» у поступі історії педагогіки [2].

При визначенні періодизації процесу розвитку історіографії вітчизняної педагогічної науки у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст. щодо вивчення історії освіти і школи у Західному регіоні України виходимо з чотирьох базових позицій суспільного, наукового-теоретичного і ментального характеру. По-перше, він зумовлюється державно-політичними чинниками, які каналізували ідеологічні запити та інституційні параметри усієї творчої діяльності. По-друге, сама педагогічна наука у вигляді наукових середовищ й окремих учених, формальних і неформальних установ і об'єднань, засобів комунікації та сукупності нагромаджених знань, еволюціонувала у відносно автономному режимі, що дозволяв самостійно визначати пріоритети і напрями поступу. По-третє, важливі аспекти цього історіографічного процесу обумовлює тематика регіональних досліджень, котра має свою специфіку відносно всеукраїнського формату. По-четверте, виходимо з розуміння того, що суспільна еволюція за своєю природою відрізняється від характеру і динаміки історіографічного процесу. В останньому випадку ідеться про наукові абстракції, тяглість і консервативність наукового мислення, так що зміни у його поступі не наступали миттєво, а кристалізувалися, увиразнювалися за певних «перехідних» етапів.

Ці та інші міркування дозволяють поділити досліджуваний історіографічний процес на два основні періоди: радянський тоталітарний (кінець 40-х - середина 80-х рр. ХХ ст.) та сучасний плюралістичний (кінець 80-х ХХ ст. - 2013 р.). Їх внутрішньо-змістові характеристики увиразнюють окремі етапи. Стосовно першого періоду їх три: а) 1946-1953 рр. - панування зрілого

сталінського доктринерства; б) 1953/55-1960-ті рр. - десталінізація та певна лібералізація, демократизація наукової діяльності; в) 1970-ті - середина 80-х рр. - тотальна ідеологізація науки. У сучасному періоді розвитку історіографії вітчизняної педагогіки (кінець 80-х рр. ХХ ст. - 2013 р.) виокремлюємо три наступні етапи: перший тривав у рамках т. зв. «перебудовчої» історіографії до 1991 р.; другий охоплює 90-ті рр. ХХ ст., що позначилися глибокими трансформаційними змінами в усіх складових педагогічної науки; третій - початок ХХІ ст. - характеризується утвердженням нової національної парадигми осмислення історії освіти і шкільництва в Україні.

Поділ сучасної доби розвитку історіографії педагогічної науки на окремі етапи дещо умовний, однак попри тяглість і поступальність цього процесу вони увиразнюють його важливі тенденції і риси. У рамках т. зв. перебудовчої історіографії під гаслами демократизації і гласності витворюється якісно нова ситуація в гуманітарній сфері, зокрема й в історико-педагогічній науці. Вона стала своєрідним перехідним етапом від зламу стереотипів періоду тоталітаризму до формування нових уявлень про минуле у вигляді ліквідації «чорних і білих плям історії», «реабілітації незаслужено забутих імен» тощо. У рамках загальносоюзного руху під назвою «педагогіка співробітництва» українські науковці спрямовують зусилля на відродження ідей народної педагогіки. Посиленню уваги до історії національної педагогіки сприяло запровадження різних українознавчих предметів і курсів. Нагромадження «нових фактів», зокрема з діаспорної літератури, що бурхливим потоком полинула в Україну, перевидання класичних творів з української суспільної думки дозволяє говорити, що саме на роки перебудови припадає початок ренесансу національної історико-педагогічної науки.

Рік проголошення державної незалежності України - 1991-й - науковці часто обирають за відправну точку градації суспільних та наукових процесів. Він насправді вирізняється не лише символічними, а й глибинними зрушеннями в інституціоналізації науки та суспільній і науковій свідомості. Втім, перше пострадянське десятиліття позначилося складними, суперечливими

деформаціями педагогічної науки, коли внаслідок радикального перегляду «традиційних» теорій і концептуальних уявлень виникла ситуація наукового плюралізму, яка відповідає положенням синергетики про різновекторність поступу. Формування національної структури освіти з модернізованим змістом і структурою поставило перед педагогічною наукою нові виклики, що вимагали переосмислення історичного розвитку освіти і шкільництва. Авторитетні науковці закликали розглядати українську педагогу як складову світової історії педагогіки й таку, що стоїть в одному ряді з національними педагогіками інших цивілізованих народів. Шляхи реалізації цього стратегічного завдання вбачалися у вивченні виховного досвіду українського народу та здобутків національної педагогічної думки. Таким чином педагогічна наука мала перетворитися з «реєстра» шкільних закладів і поглядів видатних діячів на галузь знань, що синтезує розмаїття ідей, теорій, систем виховання, зумовлених культурно-історичними і націодуховними чинниками

Розвиток регіональної історіографії відповідає загальним тенденціям інституціоналізації педагогічної науки та має свої особливості. Поряд з центральними академічними установами, які розробляють фундаментальні історико-педагогічні проблеми та визначають стратегію поступу, основний приріст наукових знань з історії розвитку освіти і шкільництва у західному регіоні України, все-таки, забезпечують місцеві заклади і науковці.

За радянського періоду головними осередками, що спрямовували і координували розвиток педагогічних досліджень у західних областях України були профільні кафедри та кафедри гуманітарних і суспільних дисциплін, котрі існували у 15 діючих та наприкінці 1980-х рр. вищих навчальних закладів. Упродовж десятиліть залишалося незмінним їх основне завдання: «сприяти утвердженню в воз'єднаних західних областях УРСР радянської системи народної освіти та вирішенню питань культурно будівництва». Між тим, із 17 діючих в регіоні у різний час науково-дослідних установ, що входили до Західного наукового центру АН УРСР, не було жодного педагогічного профільного закладу. Не було їх і серед трьох десятків галузевих науково-

дослідних установ. Про маргіальність педагогічних наук опосередковано, але промовисто засвідчує той факт, що в об'ємному (і як виявилось «підсумковому». - І. С.) дослідженні «Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939-1989» обсягом понад 300 сторінок, їм приділили лише один абзац, тоді як здобутки у галузях історії, мово-, літературо- і мистецтвознавства одержали значно ґрунтовніший аналіз [4].

За роки державної незалежності відбулися якісні зрушення у розвитку педагогічної науки в західному регіоні України, яка не лише позбавилася своєї маргіальності і меншовартості, а й зайняла одне з пріоритетних місць серед інших гуманітарних дисциплін. Це знайшло прояв у появі регіональних осередків, приналежних до структури академічних установ АПН, створенні й активній діяльності профільних кафедр, зокрема історико-педагогічного спрямування, формуванні та зміцненні окремих наукових шкіл та наукових громадських об'єднань освітян, відкритті спеціалізованих рад із захисту дисертацій з педагогічних дисциплін, кількісному і якісному зростанні кадрів учених-педагогів, розвитку регіональної мережі спеціалізованих видавництв, розширенні міжрегіональних та міжнародних наукових зв'язків тощо.

Стратегічну роль у визначенні системи координат історико-педагогічної науки в Україні відіграє створена 1996 р. при УНДПІ лабораторія історії педагогіки на чолі з О.Сухомлинською, яка також займається розробкою фундаментальних теоретико-методологічних проблем у цій галузі знань.

Науково-дослідна і громадсько-просвітницька діяльність цих академічних установ засвідчує, що гуманітарна складова суспільного устрою, зокрема освітня справа, є стратегічним напрямом розвитку держави та важливим чинником її функціонування і безпеки. Ідеться як про збереження, ретрансляцію культурно-історичних традицій і наукових знань від попередніх до наступних поколінь, так і про розробку перспективних напрямів духовного поступу українства у контексті національних і світових цивілізаційних викликів.

Згідно з нашими обрахунками і узагальненням близько 80-85 % історико-педагогічних й іншопрофільних досліджень з історії розвитку освіти, шкільництва та виховання у західних областях України були підготовлені науковцями цього ж регіону. Саме «місцеві» наукові осередки (формальні і неформальні) та їхні керівники, лідери значною мірою формують і визначають «історіографічне обличчя» західноукраїнського регіону. Маючи вагомі особисті здобутки й незаперечний авторитет, вони чи не найкраще знають рівень дослідженості різних історико-педагогічних проблем, розуміють здобутки прогалини, перспективи їхнього вивчення, тож зорієнтовують, спрямовують творчі зусилля своїх колег, передусім представників молодшої генерації на розв'язання відповідних наукових завдань.

Головну організаційно-координуючу роль у розвитку історико-педагогічних досліджень західного регіону України відіграють кафедри педагогічного профілю, зокрема Волинського (Східноєвропейського), Львівського, Прикарпатського, Ужгородського, Чернівецького національних університетів, Дрогобицького й Тернопільського державних педуніверситетів, Рівненського державного гуманітарного університету. У цьому напрямі вони тісно співпрацюють з місцевими науково-дослідними установами відповідного профілю (Львівський науково-практичний центр, Тернопільський експериментальний інститут педагогічної освіти, Науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство» АПН України і Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника тощо), обласними інститутами підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та іншими закладами. Успіх такої діяльності також забезпечують стабільні зв'язки й тісна співпраця з центральними академічними установами та науковими державними і громадськими осередками Києва й інших регіонів України.

Визначальну роль у дослідженні історії розвитку освіти і шкільництва, теорії і практики навчання та виховання, персоналістики та інших історико-педагогічних процесів і явищ у західному регіоні України відіграють науково-педагогічної школи М.Євтуха, О.Сухомлинської (Київ), Б.Ступарика,

Т.Завгородньої (Івано-Франківськ), Д.Герцюка, І.Курляк (Львів), О.Пенішкевич, І.Руснака (Чернівці), А.Вихруща, В.Кравця (Тернопіль), В.Сагарди (Ужгород), М.Чепіль (Дрогобич) та ін. Їхні представники підготували основний масив репрезентативних досліджень з окресленого кола проблем, тож вони значною мірою визначаючи історіографічний контур нагромаджених вітчизняної історико-педагогічної наукою знань про розвиток регіону.

Вагому роль у розв'язанні цих та інших завдань може і повинна відіграти історіографія, яка вимагає узалежнення розвитку педагогічної науки від стану її рефлексії. Прискорення розвитку науки, зокрема у вигляді зростання чисельності науково-педагогічних кадрів та підготовлених ними публікацій актуалізує потребу об'єктивної «експертизи» вже отриманих наукових знань як передумови подальшого поступу. Це своєю чергою актуалізує вимагає удосконалення критеріїв оцінки стану і поступу науки, які, передусім повинні враховувати появу нових ідей і теорій, розширення дослідницької проблематики, її диференціацію і розвиток окремих галузей, розвиток наукового інструментарію і дослідницьких технологій, світове визнання теоретичних надбань тощо [3, с. 119-120].

Висновки. Таким чином, вітчизняна педагогіка нагромадила необхідний науковий інструментарій та науково-теоретичний досвід для розробки періодизацій розвитку як конкретно-педагогічних явищ, так й історіографічних процесів, що відображають еволюцію нагромадження наукових знань. Динамічні зміни організаційно-інституційного ландшафту вітчизняної історико-педагогічної науки знаходять прояв у кількісних і якісних зрушення в кадровому потенціалі, функціонування наукових установ і громадських осередків та інших чинниках. Це створює важливі передумови для аналізу наукового доробку з історії розвитку освіти і шкільництва у Західному регіоні України.

Література:

1. Гупан Н.М. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу в Україні / Н.М.Гупан // Шлях освіти. - 1999. - № 1. - С. 45-49.
2. Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н.М.Гупан. - К.: Київ. ін-т внутрішніх справ при Нац. академії внутрішніх справ України, 2000. - 222 с.
3. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М.Хриков, О.В.Адаменко, В.С.Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М.Хрикова. - Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2003. – 248 с.
4. Стеблій Ф. І. Суспільні і гуманітарні науки / Ф.І.Стеблій // Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939-1989. - К.: Наук. думка, 1990. - С. 211-244.
5. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В.Сухомлинська. - К.: А.П.Н., 2003. - 68 с.
6. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. - № 4. - С. 6-12.